

HOOFDSTUK III

VAN VERDRAAGZAAMHEID TOT PLURALISME

Als Vlamingen in Europa moeten wij er niet beschaamd voor zijn een waakzaam oog op onze eigen Vlaamse belangen te houden. Het is de taak van iedere mensengroep eerst en vooral de eigen problemen op te lossen, teneinde de anderen niet tot last te dienen. Wij zijn dus ongeduldig om binnen afzienbare tijd van die ellendige Vlaamse Beweging verlost te geraken, zodat wij ons in onze Nederlandse cultuur normaal kunnen ontplooien. Slechts een gezond Vlaanderen is volledig paraat om zijn bijdrage tot Europa en de wereld te leveren. Om de Vlaamse emancipatie tot een goed einde te brengen is er samenwerking onder Vlamingen geboden. Wie geen aanstoot neemt aan de samenwerking van katholieke en vrijzinnige zakenlui in de beheraden, moet het ook logisch vinden dat katholieke en onkerkelijke Vlamingen solidair voor onze Vlaamse ontvoogding ageren.

Er is echter nog een belangrijker motief om de verdraagzaamheid en het pluralisme tot stelregel te verheffen, met het gevolg dat openheid en ontmoeting de afstanden overbruggen (ik zeg niet: vervagen). Van ieders filosofisch standpunt uit is het logisch dat katholieken en humanisten uitsluitend hun visie als basis van het persoonlijk geluk en van een rechtvaardig en ordelijk maatschappijbestel beschouwen. Socio-cultureel echter vervalt de afgesloten katholieke, die de bokken van de schapen scheidt en de steile vrijzinnige die niets gemeens wil hebben met de papen, in een armoe-dige eenzijdigheid. Het contact met vrijzinnigen is voor katholieken in de praktijk een verrijking; het katholicisme heeft een aantal moderne laïcistische waarden al te zeer aan zich laten voorbijgaan en niet geassimileerd. De kennismaking met strijdbare, maar moderne katholieken, laat de vrijzinnige toe sommige zijner idealen op een meer algemeen vlak te verheffen.

Men moet van tijd tot tijd trachten te zien met de ogen van de ander. Kockjes van hetzelfde deeg zijn niet steeds de lekkerste. Ik ben ervan overtuigd dat het voor sterke persoonlijkheden — en ik bedoel hiermede geenszins uitgestudeerde intellectuelen — een verrijking betekent bij „anderen”, naast hemelsbrede verschillen, ook affiniteiten te ontdekken.

Wij moeten er in Vlaanderen mede ophouden de verhoudingen in grove zwart-wit vlakken van dag en nacht te zien, al de anderen op dezelfde lijn te stellen, zielsverwanten a priori gelijk te geven. Het

is een culturele verfijning velerlei nuances van onze samenleving te ontdekken.

In levensbeschouwelijk en religieus opzicht zijn er in de geschiedenis perioden van verdraagzaamheid en van onverdraagzaamheid bekend, perioden gedurende dewelke mensen werden gefolterd en ter dood gebracht voor zaken van geloof en ongeloof en perioden gekenmerkt door vreedzame coëxistentie en wederzijdse beïnvloeding van verschillende religies en filosofieën. Wie ver vervlogen tijden (en ook ver afgelegen landen) tracht te beoordelen aan de hand van onze opvattingen, stelt zich bloot aan intolerantie. De goeden zijn bij nader onderzoek niet zo absoluut goed, de bozen niet zo absoluut boos als de geschiedenishandboeken of de internationale persagentschappen ze ons voorstellen.

Als wij ons beperken tot de onmiddellijk voorbije eeuwen, stellen wij vast dat de Spaanse katholieke volksmensen in de 17e eeuw steevast geloofden dat de protestantse ketteren met bokkepoten, hel-rode gezichten en duivelshoornen in zwarte mantels gehuld, rondliepen; zij roken naar solfer en pek. Sommige protestanten beschouwden het paapse ongedierte en addereengebroid als vuige foeriers van brandstapels voor andersgelovigen of voor heksen. De geur van verbrand mensenvlees verpestte het marktplein van de katholieke steden.

Toen de Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap van de Franse Revolutie hun schaduwen vooruit wierpen, ontwaren wij de eerste tekenen van verdraagzaamheid. Jozef II decreteert een Akte van Tolerantie en schaft de foltering af. De tolerantie van het Ancien Régime bestond erin een kwaad te dulden uit menslievendheid of om groter onheil te vermijden.

De Franse Revolutie heeft hare eigen beginselen niet steeds fraai en consequent toegepast. Zij heeft met geweld een laïcistische orde trachten te vestigen en Napoléon Bonaparte beoogde een onderworpen keizerlijke Kerk. De tolerantie werd dan een burgerlijk recht om zijn religie en levensbeschouwing te beschermen tegen de Staat; zij was niet veel meer dan een praktische gedragslijn om de burgervrede te handhaven.

Het is in die tijden telkens de verliezende partij die tolerantie opeist, ofwel gaat tolerantie niet verder dan het verdedigen van een feitelijke coëxistentie. *Vrijheid zonder eerbied voor ieders verdedigbare mening, geen streven naar waarheid, wanneer hij aan een banier, van de zijne verschillende, de weg naar hare tempel zoude willen versperren* (Potgieter 1837). Dat de tolerante laïcisten in de 19e eeuw er niet voor terugschrokken staatsgeweld te gebruiken en de ultramontanen het eveneens deden waar ze nog konden, weet ieder student in de

geschiedenis. Tolerantie bleef dus in het beste geval slechts een feitelijke houding.

Wat de positie van de Kerk betreft, deze was op het stuk van de tolerantie verschillend volgens tijd en land: de Kerk der Catacomben, de Constantijnse Kerk, de Merovingische en Karolingische Kerk, de Kerk in de feodale eeuwen, tijdens de contra-reformatorische eeuwen, tijdens de decaden van *Mirari Vos* en *Quanta Curia* en de decaden die volgen op *Rerum Novarum*.

In de eerste helft der 19e eeuw tenderen de Engelse en Hollandse katholieken naar tolerant liberalisme, terwijl na de veroordeling van de Lamennais, de Kerk de tolerantie maar flauwtjes aanvaardt in de overwegend katholieke landen.

De katholieken wisten wel dat de staatskerk tot het verleden behoorde. De *mariage de raison* met de tolerante liberale staatsorde belette hen evenwel niet, een geheime overspelige liefde voor het Ancien Régime te blijven koesteren.

Het bekende onderscheid tussen Thesis en Hypothesis maakte het de katholieken mogelijk aan een liberale grondwet in 1831 in feite trouw te beloven, alhoewel ze in principe veroordeeld werd.

Dit 19e eeuwse liberaal-katholiek pact kwam in ons land neer op een vrijwillig onderhouden misverstand omtrent het toverwoord *vrijheid*. Uit dit misverstand hoopte ieder van de partijen het maximum profijt te halen.

De vrijzinnigen, met een nog ongekreukt vooruitgangsgeloof bezielde, waren enthousiast voor een maximale vrijheid van het individu. Vanwege fatsoenlijke burgers sloeg deze vrijheid maar zelden over tot bandeloosheid en behield alzo een zekere charme.

De rijken hielden aan hun economische vrijheid om het proletariaat te verdrukken.

De Walen en franskiljons begrepen de taalvrijheid als de vrijheid die hun gegund wordt om hun taal door economische druk op te leggen aan hun Vlaamse onderhorigen.

De katholieken gebruikten de vrijheid om zich te herstellen van de klappen die de Franse Revolutie aan de Kerk had toegebracht.

De eigen zuil werd zodoende een „kerkstaat” in de staat, naar binnen toe autoritair van opvatting. Voor de 19e eeuwse katholieken betekende de vrijheid dan ook vooral: *staatsonthouding*.

Het komt mij voor dat het kerkelijk beleid momenteel in de zin van vrijheid, verdraagzaamheid en coëxistentie tendeert. Dit betekent, aan anderen de eerbied betuigen en de vrijheid gunnen die men zelf opeist.

De katholieken kunnen er niet meer aan denken zich op te sluiten 40

in een besloten schaaipstal die een Staat in de Staat zou uitmaken. De katholieke invloed vestigen op wereldse macht, hetzij op de macht van de bereden rijkswacht, hetzij op de kameraadschap kasteelheer-pastoor, zal door geen katholiek, noch in de praktijk noch in principe worden aanvaard.

Hoe meer de kerkelijke instellingen door de Staat gesubsidieerd worden, hoe vrijer de Kerk zich kan bewegen tegenover het grootkapitaal. Is zulks niet één van de zeer positieve en democratische voordelen van het schoolpakt? De Kerk distanceert zich van de mentaliteit die uit *Mirari Vos* blijkt en keert de rug toe aan de boze geesten die een pact met de fascistische strekkingen wenselijk achten.

Katholieken en onkerkelijken moeten zich tesamen verantwoordelijk achten voor het behoud, de uitbouw, de gezondmaking en de aanpassing van de democratische staatsorde. Laten de Christenen de morele waarde van de radicale sociale rechtvaardigheid hoogachten — laten marxisten de waarde van de geestelijke liefde voor de sociale rechtvaardigheid erkennen! Wij hebben ons samen *volk-zijn* te aanvaarden. In de mate waarin iedere groep ertoe bereid is een hoge tol te betalen aan de democratie, mag zij hetzelfde eisen van de „anderen”. Het mag natuurlijk aan iedere groep niet worden ontzegd in aangelegenheden, die met levens- en wereldbeschouwing in betrekking staan, het staatsbeleid te beïnvloeden — het is hun echter moreel niet toegelaten een levensbeschouwing als een voorwendsel te gebruiken, waar het in feite niet te pas komt. En zo komen wij van feitelijke verdraagzaamheid, de hypothese van de coëxistentie, tot de verdraagzaamheid als een positieve morele waarde, d.w.z. tot *pluralisme*.

Pluralisme als morele waarde dwingt hen die ze beoefenen willen tot geestelijke gymnastiek van meedenken, meevoelen, medelijden, medeleven met „anderen”.

De feitelijke verdraagzaamheid is een verdraagzaamheid *rebus sic stantibus*, het accepteren van een min of meer stabiel evenwicht of van een voorlopige coëxistentie, waarbij het niet uitgesloten is „de ander” te beloozen om er op los te slaan zodra de omstandigheden anders worden.

De verdraagzaamheid als *morele waarde* betekent veeleer „eerbiedigen” en „verdragen”. Och ja, dit wordt wellicht begunstigd door gestabiliseerde verhoudingen, maar de eerbied voor de andere reikt verder dan de constatacie van een numeriek evenwicht. Het recht op eerbied dat een levens- en wereldbeschouwing kan doen gelden, mag niet afhankelijk zijn van, noch gemeten worden aan, numerieke verhoudingen.

41 Ongetwijfeld is het democratisch dat 49 zich onderwerpt aan 51, maar

vergeten wij niet dat ware democratie er tevens in bestaat dat de meerderheid van 80 ook het leven weet mogelijk te maken voor de eerbiedwaardige minderheid van 20.

Verdraagzaamheid en pluralisme mogen niet leiden tot verslapping van de overtuiging. Zulks ware een groot cultureel verlies. Het gaat niet om onverschilligheid t.a.v. gedachten en systemen, maar om verdraagzaamheid t.a.v. andere mensen. Negatieve neutraliteit is verwerpelijk.

Negatief neutraal is een instelling die „doet alsof” hare leden geen levensbeschouwing hebben of van hen verwacht dat zij ze met hun overjas in de vestiaire deponeren. Zulks kan hoogstens aanvaardbaar en nuttig zijn voor beperkte aangelegenheden, b.v. een „Vereniging van de winkeliers van de Laagstraat”, die tegen het herhaald opbreken van de straat protesteert. Indien de grote meerderheid katholieke en vrijzinnige leden gedogen dat de Joodse minderheid apart protesteert omdat de synagoog die in de straat ligt onbereikbaar geworden is, geeft ze blijk van tolerantie. Indien de meerderheid loyaal mede protesteert wordt hare tolerantie van een hogere positieve waarde.

Vanzelfsprekend is met de levensbeschouwelijke neutraliteit niet te verwarren de zuiver politieke neutraliteit b.v. van een staat in oorlogstijd.

Met neutraliteit is ook niet te verwarren de zgn. „godsvrede” (van de Belgische partijen 1914-1918 en van het Vlaamse Front in de jaren twintig). „Godsvrede” was voor de Fronters — zoals een prominent vertegenwoordiger van de beweging mij mededeelde — eigenlijk geen „beginsel”, maar een louter pragmatische stelregel, berustend op de mening dat, in de toenmalige omstandigheden, levensbeschouwelijke tegenstellingen het samengaan van Vlaamsgezinden in eenzelfde organisatie niet in de weg mochten staan.

Wat verdraagzaamheid hic et nunc inhoudt :

Ik moge hier drie geautoriseerde uitspraken aanhalen nl.

- 1° van socialistisch tolerante zijde, wijlen Prof. Bouchery ;
- 2° van katholiek tolerante zijde, Z.E.H. Kan Dondeyne ;
- 3° van het Nederlands Gesprek Centrum, als gespecialiseerde instelling in het beoefenen van de tolerantie, door ontmoeting en gesprek.

Op het weekeinde POLITIEK EN VOLKSOPVOEDING van de Stichting-Lodewijk de Raet formuleerde Prof. Bouchery twee principes van de tolerantie.

Tolerantie is geen probleem van het denken, maar van het handelen : d.w.z. dat om tolerant te zijn het helemaal niet nodig is allerlei meningen en opvattingen die afwijken van wat men zelf voor de waarheid houdt, óók als gegrond en verdedigbaar te beschouwen. Tolerantie postuleert niet dat men, naast zijn eigen waarheid, ook die van anderen als halve waarheden of waarheden van lagere rang zou aanvaarden. Het is derhalve verkeerd de eis van tolerantie te willen verantwoorden met de overweging dat het de mens niet mogelijk is de absolute waarheid te achterhalen. Zoals het ook verkeerd is zich in te beelden dat men ontrouw wordt aan zijn geloof en aan de absolute waarheid als men de volstreckte vrijheid van geweten en van meningsuiting erkent. Wat het wezen van de tolerantie bepaalt, is niet de relatie van Mens tot Waarheid, maar wel de relatie van de mens tot zijn evenmensen.

Tolerantie is dus niet een probleem van ideologie, maar wel van sociale moraal. Tolerantie is een eis van sociale gerechtigheid.

De gewetensvrijheid is een van de fundamentele rechten van de Mens. De gemeenschap moet ook in dit domein alle mogelijkheden tot volledige en vrije ontplooiing van de persoonlijkheid waarborgen. De maatschappij moet derhalve op zulkdanige wijze worden georganiseerd en bestuurd dat elkeen in alle omstandigheden, op het gebied van het filosofisch-religieuze, worden kan wat hij zijn wil. Dat is sociale democratie toegepast op het cultuurleven.

Aan de tolerantie zijn er vanzelfsprekend grenzen ; zij zijn dezelfde als die welke men op alle andere gebieden aan de vrijheid opleggen moet : het recht op vrijheid van geweten en van meningsuiting zal slechts beperkt worden indien verkeerd begrepen of kwaadwillige uitoefening er van, de vrijheid der andere burgers in het gedrang brengt.

Prof. Dondeyne hield, op het reeds vermelde weekeinde *Politiek en Volksopvoeding*, een zeer doordacht betoog. De volgende passages geven m.i. de gedachtengang ervan weer. Ik doe mijn best ze niet uit het gehele verband te rukken.

De eenwording van de wereld is de grote gebeurtenis van deze tijd. Of die éénwording tot een echt of een onecht universalisme leiden zal, zal bepaald worden door de wijze waarop morgen de ontmoeting der mensen, volken en culturen zal gebeuren : zal die ontmoeting de vorm aannemen van een vrij en oprecht gesprek waarbij, in openheid en eerbied voor elkander, niet alleen gesproken maar ook geluisterd wordt? Verdraagzaamheid is de conditio sine qua non voor dit gesprek.

43 *Tolerantie heeft niets te maken met het doctrinaire indifferentisme*

of relativisme. Alles kan niet even waar en waardevol zijn, en daarom is het doctrinaire indifferentisme in strijd met de idee van „waarheid”. Maar zelfs met een waarachtige verdraagzaamheid kan het moeilijk samengaan. Verdraagzaamheid is geen doel op zich, maar de weg naar een kwaliteit van het vrij en oprecht gesprek, zonder hetwelk menselijke waarheid niet tot haar recht komen kan.

Wie echter tegenover de waarheid onverschillig staat en de meest uiteenlopende zienswijzen voor evenwaardig houdt, komt nooit tot een echt gesprek met de anderen: hij doet niet méér dan opinies verzamelen.

Verdraagzaamheid is in de eerste plaats iets positiefs, zij is een ethische taak voor de mens, zij hoort thuis bij de humanisering van zijn coëxisteren, zijn „Mit-sein”, d.i. het vreedzaam en vruchtbaar samen-leven met anderen in een zelfde wereld.

Dat geldt niet alleen voor de verdraagzaamheid binnen de grenzen van het privé leven (private verdraagzaamheid genoemd), maar ook op het niveau van de georganiseerde samenleving of staatsburgerlijke maatschappij (burgerlijke verdraagzaamheid of opinie- en godsdienst-vrijheid).

De verdraagzaamheid, zowel de „private” als de „burgerlijke” is in de eerste plaats een ethische taak: zij is een moment, een kwaliteit van het menswaardig coëxisteren. Zij is dus in haar wezen en wortel een morele deugd, d.w.z. een ontwerp en een dynamische kwaliteit van ons willen met betrekking tot de humanisering van ons „Mit-sein”.

Is verdraagzaamheid een zedelijke deugd, zij is een moeilijke deugd. Zij is een opgave die moet gewonnen worden op haar tegenpool: de neiging tot onverdraagzaamheid die fel in de hand gewerkt wordt door een monolithische opvatting van de waarheid, de waardenwereld en het recht.

Uit de brochure „Wat wil het N.G.C.” is ten slotte te citeren: Wij zijn het er over eens, dat het woord verdraagzaamheid te weinig nauwkeurig weergeeft wat wij bedoelen. Wij verstaan in het navolgende onder verdraagzaamheid: zedelijke eerbiediging van de ander in zijn eerlijke overtuiging.

Ten aanzien daarvan eerst enkele voorlopige opmerkingen. Opzettelijk wordt gesproken van zedelijke eerbiediging. Dat wil zeggen dat het hier niet gaat om een afgedwongen of opportunistische eerbiediging, die nu eenmaal noodzakelijk is in de maatschappij, omdat wij als mensen van verschillende levensopvatting gedwongen zijn met elkander om te gaan. Wanneer die eerbiediging zuiver en alleen

berust op het feit, dat we de macht niet hebben om onze overtuiging dwingend aan anderen op te leggen, kan zij eigenlijk ook niet eerbiediging heten. Van zedelijke eerbiediging kunnen wij alleen spreken, wanneer zij gedragen wordt door een welbewuste, zedelijke overtuiging.

Wij spreken hier van „eerbiediging” en niet van eerbied. Hoewel het zeer moeilijk uit te leggen is, waarom, komt het ons voor, dat het eerste woord beter weergeeft wat wij bedoelen. Eerbied heeft een te sterk positief goedkeurende strekking, dan dat het hier op zijn plaats zou zijn.

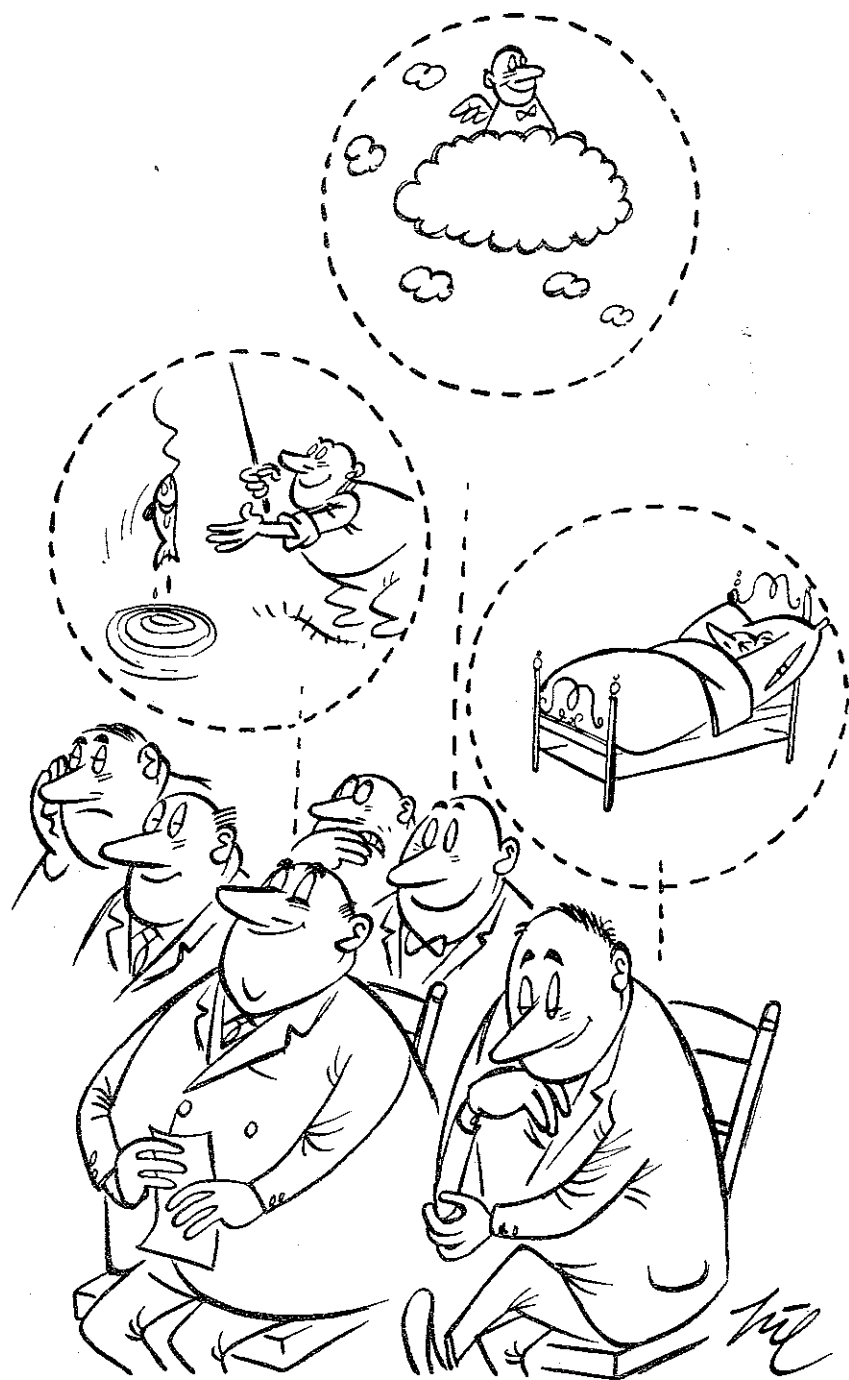
Nadruk dient er op gelegd te worden, dat het gaat om een zedelijke eerbiediging van „de ander” en dus niet van de levensovertuiging van die ander. Ik eerbiedig de mens, ook al geloof ik dat hij dwaalt. En eindelijk is er bijgevoegd het woord „eerlijke” (nl. levensovertuiging). Wanneer zou blijken dat de ander zijn „levensovertuiging” alleen maar simuleert, teneinde aan moeilijke opdrachten te ontkomen, kan op eerbiediging geen aanspraak worden gemaakt.

Het zij mij veroorloofd aan de drie geciteerde uitspraken nog drie praktische bemerkingen toe te voegen.

Het is ondenkbaar dat een levensbeschouwelijk ideaal zou kunnen gediend zijn door het aanwenden van middelen die volgens de natuurwet onzedelijk zijn. Simplistisch uitgedrukt: de staatskas bestelen of een bankoverval plegen om een kerkgebouw op te trekken zou Gode niet welgevallig zijn! Sociaal onrecht in het leven roepen in het belang van een arbeidersorganisatie ware verwerpelijk.

Tweede bemerking: katholieken moeten er zich voor hoeden de geestesdiscipline die vereist wordt bij het behandelen van zaken van Geloof of Zeden „zo maar” over te planten op profane terreinen. Voorbeeld: het is niet omdat de katholiek van uit het Genadeleven religieuze mysteries aanvaardt die hij niet begrijpt en aan de dogma's vast gelooft en de Geboden accepteert, dat hij in politics, inzake maatschappijordening of inzake natuurwetenschappelijk onderzoek zijn vrijheid van denken heeft af te leggen en zijn hersenen de werkstaking moet opleggen in afwachting dat Herderlijke bevelen van de kansel worden afgelezen. Het Geloof is geen premie voor geestelijke luiheid.

Vrijzinnigen moeten er zich voor hoeden te menen dat katholieken, omdat zij hun overtuiging met alle zekerheid belijden, noodzakelijk onverdraagzaam moeten zijn en impotent om wetenschappelijk te zoeken en te denken.

„Apathie in de groep”

schappij een anti-godsdienstige propaganda te voeren. Het is echter niet juist dat zulks onder de dekmantel van humanisme of verdraagzaamheid zou geschieden. Sommige humanisten in Vlaanderen geven soms de indruk anti-godsdienstig te zijn. Zij bewijzen zodoende geen dienst aan de zaak van het humanisme, die ieders eerbiediging verdient. Het ware humanisme heeft niets te maken met anti-godsdienstige actie. Het streeft naar het geluk van de mens op deze aarde en naar het welzijn van de aardse maatschappij buiten iedere godsdienst. Het spreekt zich eenvoudig niet uit over het bestaan van het bovennatuurlijke, maar ontkent slechts iedere tussenkomst van het bovennatuurlijke op de aarde. Het humanisme bestrijdt de Kerk (in protestantse landen : de Kerken) niet ; het eist alleen naast de Kerk(en) een plaats op als levensbeschouwelijke expressie van het vrijzinnige bevolkingsdeel. Zo gezien zijn christendom en humanisme op vele terreinen erop aangewezen als bondgenoten op te treden bv. tegen het nihilisme op educatief en ethisch gebied !

De idealen van verdraagzaamheid en pluralisme moeten gesteund worden door een pluralistische staatspolitiek. Indien men er van overtuigd is dat onze democratische maatschappijordening op het pluralisme dient gevestigd te worden, moet de overheid het voorbeeld geven van pluralistisch beleid en de pluralistische mentaliteit steunen. Dat de Staat een volstrekt neutrale houding zou kunnen aannemen t.a.v. religie en levensbeschouwing is een illusie. De overheid, hetzij dat ze zelf organiseert, dat ze het verbiedt of gebiedt, dat ze steunt of subsidieert, dat ze benoemt of beslist, volgt een bepaalde politieke lijn. De gang die de overheid gaat kan er natuurlijk ook wel in bestaan in een week moeras te ploeteren.

Om duidelijk te maken wat ik bedoel met een pluralistische gedragslijn vanwege de overheid, wil ik eerst andere dan pluralistische oplossingen schetsen.

Ten eerste totalitaire staatsordeningen van kerk-staat, staatskerk en despotisme éclairé van het monarchistische Ancien-Régime. Of nu de Staat de Kerk beheerst of de Kerk de Staat, altijd is het zo dat op cultureel en caritatief gebied uitsluitend één religie erkend en bestaanbaar geacht wordt.

Ten tweede de autoritaire laïcistische staatspolitiek. Er bestaat dan weliswaar meer individuele vrijheid dan in voorgaand geval, maar het is toch zo dat de overheid zelf op zulke wijze optreedt, bv. in cultureel opzicht, dat het particulier initiatief dood gedrukt wordt. De overheid bv. zal zelf de opleiding willen verzorgen van de culturele kaders van de Natie en een subsidie-beleid volgen in één-richtingsverkeer.

Ook in België is deze strekking aanwezig, vooral in Waalse milieus en van de weeromstuit worden pogingen van cultuur-dirigisme en etatisatie van de kadervorming in jeugdzaken en volksculturele aangelegenheden ook af en toe aan Vlaanderen opgedrongen.

Na deze gevallen van onverdraagzame overheidspolitiek, de mogelijkheden van een verdraagzame pluralistische ordening: de neutrale verdraagzaamheid, de verzuilde verdraagzaamheid, de pluralistische verdraagzaamheid.

Bij een neutrale (feitelijk 19e eeuwse) verdraagzaamheid neemt de Staat het standpunt in dat neutrale initiatieven hetzij bij voorkeur of zelfs exclusief de aandacht en de steun van de overheid verdienen. Gericht onderwijs of cultureel werk worden eerlijk geduld maar niet gesteund noch officieel erkend, maar de Staat zelf treedt neutraal op.

Ons huidig regime is een regime van verzuilde verdraagzaamheid. De grote koek wordt „verdeeld” tussen de zuilen. Over de regels van de verdeling wordt getwist maar over het feit niet. En... niemand bemoeit zich met andermans kapel. Voor domeinen waar iedere zuil evenredig vertegenwoordigd is, gaat het gemakkelijk. Voor domeinen waar één van de zuilen afwezig is of achterstand boekt, eist deze zuil dat zijn „part en deel” onder staatsvlag reilt en zeilt.

Officiële instellingen, zgn. neutraal in de 19e eeuw, tenderen er in dit geval naar, zuil-instellingen te worden.

De pluralistische verdraagzaamheid is moeilijker te beschrijven omdat ze vooralsnog slechts een ideaal is en praktisch nog geen realiteit.

De Staat legt er zich op toe de verdraagzaamheid en, wat meer is, het samenhorigheidsbewustzijn, de mede-burgerlijkheid te bevorderen. Hij treedt op volgens strikt verdelende rechtvaardigheid t.a.v. de gerichte (verzuilde) sectoren. De overheid weet van rijden en omzien en vermijdt iedere partijdigheid die niet anders dan een boemerang-effect kan hebben. De mannen aan het bewind stellen er hun politieke eer op het zo goed te doen, dat ook na hen de eventuele politieke tegenstrever hun werk eerbiedigen moet.

De overheid die een positief pluralistisch beleid voert, zal echter nog meer zijn dan de Sinterklaas van een verdelende rechtvaardigheid onder de zuilen.

Wanneer in een dorp drie fanfare-maatschappijen een witte, een zwarte en een paarse, dapper naast of tegen mekaar blazen, dan handelt de paarse schepen van Schone Kunsten glad verkeerd indien hij, goed wetende dat de witten en zwarten evengoed blazen dan „zijn” paarsen, voor het teerfeest van de paarsen toch dubbel zoveel subsidie uitkeert (cultureel budget natuurlijk).

Hij handelt reeds beter indien hij volgens redelijke normen het geld eerlijk verdeelt. Dit is echter een statische rechtvaardigheid.

Hij doet het nog beter indien hij deskundig laat nagaan en administratief becijferen hoe de respectievelijke waarden en prestaties zich verhouden en op deze basis, van uit een glazen huis, het geld verdeelt, zodanig dat hij de valorisatie van het muziekbijbedrijf bevordert.

Best van al ware het (en dit is dan een positief pluralistisch beleid) indien hij de drie voorzitters bij hem riep en hun zei „Kijk, ik heb zoveel onder jullie verenigingen te verdelen... echter uitsluitend om het peil op te voeren en niet voor jullie teerfeesten. Jullie moeten eens samen gaat zitten en mij binnen de maand weten te vertellen volgens welke normen ik dit het best zou doen”.

Indien de drie fanfares slecht blazen en verouderde stukken voorbrengen, doet de schepen er goed aan een deskundige te betalen en les te laten geven op gemeentekosten.

Mocht het nu echter zijn dat een meneer er door overreding in slaagt dat de blazers uit de drie fanfares zich vrijwillig verstaan om niet in neutrale maar in pluralistische zin, muzieklussen in te richten voor allen samen, dan moet deze schepen, wil hij geen cultuur-dirigist zijn, als volgt redeneren: vermits de mensen uit de drie fanfares vrijwillig een samenwerking hebben weten tot stand te brengen zal ik er mij van onthouden als overheid deze lessen zelf te organiseren; zolang de inrichters het algemeen vertrouwen weten te bewaren en het goed doen, krijgen ze het geld dat ik voor dit doel bestemd heb.

De lezer zal wel zelf bemerkt hebben dat, hetgeen democratisch en actief pluralistisch beleid is voor een dorps-schepen, niet anders ligt voor een Ministerie.

Hierbij aansluitend moge ik verwijzen naar de resoluties van de Belgisch-Nederlandse Conferentie Volksopvoeding te Amersfoort (1961).

OVERHEIDSBELEID INZAKE VOLKSONTWIKKELINGSWERK

De hierna volgende stellingen hebben uitsluitend betrekking op het volksontwikkelingswerk, het sociaal-cultureel vormingswerk, de volksopvoeding en niet op de cultuurbevordering in 't algemeen noch op de massa-communicatiemiddelen.

Algemene opmerkingen

1. Behoudens speciale gevallen is het niet de taak van de overheid planmatig „cultuur te maken” noch rechtstreeks aan volksontwikkelingswerk (vormingswerk, volksopvoeding) te doen.

De overheid behoort geen oordelaar van wetenschap en kunst te zijn.

2. De overheid mag geen enkele discriminatie tegenover welke achtbare levensbeschouwelijke of politieke strevings toepassen.

3. De overheid zal haar invloed gebruiken om de nationale samenhangigheid onder de burgers te bevorderen evenals de samenwerking van verschillende initiatieven.

4. Waar er op basis van vrijwilligheid een vrije algemene samenwerking tot stand komt, moet de Overheid deze erkennen en zich zeker onthouden van eigen initiatieven op dit gebied.

Ressort van iedere overheid

5. Elke overheid heeft haar eigen ressort van rechtmatige bemoeienis. Dit houdt in, dat het Rijk zich met de landelijke, de Provincie met de gewestelijke en de Gemeente met de plaatselijke cultuurbelangen heeft in te laten.

Hiermede is in principe alles over de taakverdeling, maar praktisch nog weinig over de grensbepaling gezegd.

De cultuur kan daar het beste worden bevorderd, waar zij het dichtste bij een wezenlijke levensgemeenschap staat. In die zin is een locale gemeenschap het meest cultuurscheppend kader. De historie wijst trouwens uit, dat primair een cultuurpolitiek binnen een overzichtelijke plaatselijke gemeenschap wordt gevoerd.

Voor zover de gewesten een eigen karakter hebben, treedt de Provincie als de tweede organische cultuurfactor op. Daarnaast, en voor sommige Provinciën uitsluitend, zijn de gewestelijke kaders de aangewezen coördinatie-organen voor de culturele streekbelangen. Het Rijk is in deze rangorde de derde component, financieel de machtigste van alle en als zodanig de grote bestuurlijke maecenas; daarnaast de verantwoordelijke instantie voor alle aangelegenheden, die alleen in nationaal verband kunnen worden behartigd; en ten slotte, uit cultureel oogpunt het belangrijkste, het gezagsorgaan, dat naar nationale maatstaf het cultuurniveau bepaalt en vertegenwoordigt.

De principieel duidelijke taakverdeling der overheden naar maatstaf van nationale, regionale en locale belangensteren komt eerst in een langdurig, steeds voortschrijdend en allerm minst geëindigd proces tot een concrete grensbepaling. Financiële mogelijkheden spelen, en vaak in afwijking van het ideale patroon, een belangrijke rol.

Het streven gaat uit naar stabiliteit in de cultuurfinanciering enerzijds door het wegnemen van te verregaande overheidsinmenging, b.v. door het geleidelijk verlaten van het vaak geldend systeem van

tekort-aanzuivering; anderzijds door de subsidies te regelen naar objectieve criteria, zoals het onderwijs die kent.

Wat verwacht wordt

6. Volksoopvoeding en jeugdwerk beschikken niet over de lokalen en materiële hulpmiddelen die zij nodig hebben. Dit aspect kan men als „infrastructuur” van de vrije-tijdsopvoeding bestempelen. Het particulier initiatief is natuurlijk niet bij machte het nodige geld op te brengen!

Onder infrastructuur van de volkscultuur (in het kader van ruimtelijke ordening en stedenbouw) worde niet in eerste orde gedacht aan de grote (en dus dure) zalen voor massa-vertoningen maar wel aan de bescheiden (en dus goedkopere) gelegenheden voor groepswork en actieve vrije-tijdsbesteding.

7. Vaak wordt cultuur en ook sociaal work niet in de goede richting geleid en worden alzo krachten verspild. Men geraakt dan ontmoedigd en gaat bij de pakken neerzitten.

De overheid kan wetenschappelijk onderzoek doen instellen betreffende de vrije-tijdsbesteding, het culturele peil, de volksgeest. De resultaten van dit onderzoek, ter beschikking gesteld van leerkrachten en leiders van verenigingen, zal dezen grotelijks aanmoedigen en helpen.

8. De overheid zal het sociaal-cultureel vormingswork aanmoedigen a) „als een geestelijk goed om haar zelfs wil, niet als middel tot vooruitgang en welvaart” (Huizinga);

b) als een nuttig element van samenlevingsvorming en streekontwikkeling.

Subsidiëring

9. De overheid zal streven naar normalisering en stabilisering van haar subsidiebeleid.

De overheid dient de principes van haar cultuurbeleid publiek bekend te maken, hare subsidiëringpolitiek moet een glazen huis zijn: openbaar gekende criteria en verantwoording zowel vanwege de overheid als vanwege de gesubsidieerde instellingen. Met het oog op het vermijden van verstarring en ten einde de vrije culturele groei en het experiment aan te moedigen, zal er op een speciaal fonds een beroep moeten kunnen gedaan worden.

10. De overheid zal een onderscheid maken tussen de instellingen die het volksontwikkelingswork als enig doel nastreven, en de instellingen, die er enkel incidenteel aan doen in het kader van andere (utilitaire) doelstellingen.

Traditionele cultuurvormen

11. De overheid dient de bestaande cultuurvormen en -geplogenheden, die vervlochten zijn met de traditionele „cultuur”, te beschermen en te bevorderen.

De volkscultuur der komende tijden, aangepast aan onze technologische tijd, zal wellicht sterk afwijken van deze traditionele cultuur. In afwachting zouden wij echter cultuur-vandalisme bedrijven door het bestaande te laten doodgaan. Hierdoor zou de baan vrijgelaten worden voor massificatie door cultuur-dumping. Het is de taak van de overheid b.v. door het subsidiëren van het beroepstoneel en beroepsmuziekleven, door het bevorderen van het volkslied en de volksmuziek op school, door de rechtstreekse subsidies aan kringen van volksopvoeding, door het ter beschikking stellen van „prestaties” en hulpmiddelen, een royaal maecenas te zijn.

De overheidssteun mag er echter niet toe dienen, wat voorbijgestreefd is, kunstmatig in het leven te houden.

Evenwicht onder diverse aspecten van de volkscultuur

12. Het zou blijk geven van eenzijdigheid, onder volksopvoeding uitsluitend of overwegend de zgn. „muische vorming” te verstaan of de cultuurverdeling van kunstprestaties.

13. Rechtvaardig „geld verdelen” is nog geen cultuur bevorderen. Men kenne de toelagen zo toe, dat men daardoor het peil van de prestaties verheft en zulks zonder inbreuk te doen op de vrije keuze van het particulier initiatief.

B.v. In plaats van een geldelijke toelage aan een toneelkring kan men de onkosten van een gediplomeerd regisseur ten laste nemen zonder zulks op te dringen — in plaats van een rechtstreekse geldelijke toelage aan een sportkring te verlenen kan de gemeente de onkosten dragen van een gediplomeerd trainer en van het pre-sportief medisch onderzoek.

De zelfactiviteit en de vernieuwing bevorderen

14. Men mag zich echter de vraag stellen of de gevestigde vormen (culturele verenigingen en cultuuruitingen) in sommige gevallen niet de uitdrukking zijn van een voorbijgestreefde cultuur. De overtuiging wint veld dat de nu nog gevestigde cultuurvormen der 19e eeuw plaats zullen maken voor nieuwe cultuurvormen. De wijzigingen in de maatschappelijke omstandigheden, die aan de massa meer vrije tijd (speltijd-cultuurtijd) verschaffen en de invloed van de massacommunicatiemiddelen laten geen twijfel bestaan omtrent dat proces, noch omtrent het gevaar voor vervlakking en massificatie van de passief genoten cultuur.

Cultuur dient beleefd te worden in kleinere of althans overzichtelijke groepen.

De groei van nieuwe vormen van volkscultuur is slechts mogelijk, indien een betrekkelijk talrijke bovenlaag in alle geleidingen van de maatschappij zich om cultuur bekommert en leert zelf actief te zijn. Het behoud en de vernieuwing van onze cultuur zijn in ruime mate afhankelijk van het verspreiden van alle vormen en methoden van zelfactiviteit:

— Het zelf spreken en niet slechts luisteren.

— Het zelf maken en niet slechts bekijken.

— Het zelf zingen en musiceren.

— Het zelf concipiëren — de eigen mening, het persoonlijke oordeel uitspreken — het verantwoordelijkheidsbesef bevorderen.

Alles wat eerlijk en technisch waardevol is op het gebied van de culturele zelfactiviteit dient de overheid aan te moedigen.

Een derde element is de invoering van de „actieve cultuurpolitiek”, door Thorbecke aldus omschreven: „De roeping der regering is, meen ik, gene maatregelen te nemen dan die, zo ik mij dus mag uitdrukken, productief in nieuwe levenskracht en buiten het bereik van de particulieren of van hun verenigingen zijn”.

15. Het zijn niet altijd de hoogste cultuurvormen die de meeste aandacht verdienen. Het zou kunnen zijn dat men een beschikbare som beter aanwendt om de leerlingen van het 6e leerjaar te leren blokfluit spelen of om een model-stoffering en -inrichting van arbeiderswoningen ten toon te stellen dan om een groot concert te organiseren.

16. Wil de volksopvoeding (inclusief het jeugdwerk) hare taak behoorlijk vervullen, dan dient zij te beschikken over kaderelementen die niet alleen toegewijd, maar ook bekwaam zijn.

Het behoort niet rechtstreeks de opdracht van de overheid te zijn, ideaal en toewijding van jeugdleiders en volksopvoeders te stimuleren. Hoe zou een overheidsinstantie dat wel kunnen? Deskundigheid en geoefendheid in de leiding bevorderen is wel de taak van de overheid. Nu is het zo dat men deze problemen wel klaar ziet voor de leerkrachten in de school. Er bestaan programma's, er bestaan eisen voor de verschillende takken van het onderwijs; omtrent de grenzen van overheidsinitiatief (kerkelijk initiatief en particulier initiatief) bestaat wel strijd maar het gebied is gekend en zij die tot de sector behoren weten „waar het om gaat”.

Hoe gans anders is de situatie, wat betreft kadervorming van jeugdleiders en volksopvoeders. Men geraakt er nog maar zeer langzaam van overtuigd dat er een probleem is! En toch is het dringend! De overheid zou geld, veel geld over moeten hebben voor kadervorming.

Vergelijken wij wat er uitgegeven wordt voor opleiding van leerkrachten (en dit is nog te weinig) met de enkele kruimels die besteed worden aan de opleiding van de kaders van jeugdwerk en volksoopvoeding. Onafgezien van meningsverschillen, die ten slotte een politieke of levensbeschouwelijke ondergrond hebben, is heel de kwestie, ook technisch gezien, nog niet rijp.

Dit betekent dat de overheid uiterst voorzichtig moet zijn zelf initiatieven te treffen. De organisatie van cursussen voor jeugdleiders en volksoepvoeders eist een soepelheid die geen enkel bestuursorgaan aan de dag te leggen. Rebus sic stantibus is het in de regel ongewenst dat de overheid zelf cursussen zou inrichten. Dit betekent geenszins dat de overheid haar geld lukraak zou distribueren aan alle initiatieven die zich aanmelden.

Het is een dringende taak voor de Staat deze zaak onder ogen te nemen. De Staat moet ernstige voorwaarden stellen, en enkel aan programma's, die alle waarborgen bieden, steun verlenen. In elk geval doet de overheid er goed aan de subsidies aan de verenigingen aan te passen aan het feit, of zij al of niet over de medewerking van geofende leiders en instructeurs beschikken.

HOOFDSTUK IV

DE ONTMOETING IN DIENST VAN VERDRAAGZAAMHEID EN PLURALISME

Het menselijk bestaan is meer dan ooit een samenzijn. Bepaalde aspecten van de menselijke persoonlijkheid blijven in een toestand van virtualiteit bij de geestelijk alleenstaande mens.

„Wij worden gewaar dat diepe mogelijkheden slechts binnen bepaalde ontmoetingen tot bloei komen”⁵⁾.

„Armoede en samenzijn is te verkiezen boven rijkdom die men in volkomen eenzaamheid geniet...”⁵⁾.

„Wij geraken vertrouwd met de hanteerbare dingen en met de wetenschappelijke wereld, dank zij het contact met andere personen”⁴⁾. De ontmoeting met anderen is een levenswet voor de mens. Ik bedoel hier de ontmoeting van de geesten, d.w.z. het affirmeren van de eigen persoonlijkheid en het doordringen tot innerlijkheid van de evennaaste om hem te kennen, te eerbiedigen, te beminnen, wellicht te helpen en zo mogelijk met hem een gemeenschappelijk goed na te streven. Leidt de moderne psychologie er niet te uitsluitend naar toe de mens als een ander ding te benaderen en te bestuderen?⁵⁾.

Het is een volledige, d.w.z. menselijke ontmoeting, die in dienst te stellen is van verdraagzaamheid en pluralisme. Het gaat om een ontmoeting van persoonlijkheden, niet van personages die, al of niet gemandateerd, een reeds vooraf bepaald standpunt innemen en verdedigen.

Zulke ontmoeting als volwaardig geestelijk verkeer betekent zowel luisteren als spreken. Zij doet ons kennis maken met anderen... en helpt ons tevens ons zelf beter te kennen.

In het werkboek van het Nederlands Cultureel Contact (N.C.C.)⁶⁾, *De mens in het tijdperk der automatie*, citeert Dr. H.G.W. Van der Wielen, landelijk leider van de Nederlandse volkshogescholen, van Jaspers :

„Wij willen leren met elkander spreken. Dat wil zeggen, wij willen niet enkel onze mening herhalen, maar luisteren wat de ander denkt. Wij willen de ander verkennen, trachten ons innerlijk op het standpunt van de ander te stellen. Ja, wij willen dat wat ons tegenspreekt, juist zoeken. De tegenstander is voor het vinden van de waarheid belangrijker dan de instemmende”.